

Θέλω κατ' αρχάς να ευχαριστήσω το Σωματείο «Φίλοι του ιδρύματος Memoire Albert Kohen» για την πρωτοβουλία της σημερινής εκδήλωσης όπως φυσικά και την Νορβηγική πρεσβεία στην Αθήνα. Ελπίζω ότι η σημερινή εκδήλωση θα αποτελέσει μια ακόμη αφορμή για τη διάδοση των πανανθρώπινων ιδεών τις οποίες υπηρέτησαν δυο σημαντικές διεθνείς προσωπικότητες, που συνδέονται με διαφορετικό τρόπο με τη χώρα μας: ο Φρίντγιοφ Νάνσεν και ο Αμπέρ Κοέν.

Ο Κοέν γόνος Κερκυραϊκής εβραϊκής οικογένειας, που γεννήθηκε και έζησε τα πρώτα χρόνια του στην Κέρκυρα, αναδείχθηκε σε έναν από τους σημαντικότερους γαλλόφωνους πεζογράφους του 20ού αι., φέρνοντας με το έργο του στη γαλλική λογοτεχνία το ζήτημα της εβραϊκής ταυτότητας. Η Κέρκυρα (μετονομασμένη σε Κεφαλονιά) έχει μια ιδιαίτερη θέση στο έργο του Κοέν, αφού είναι ο λογοτεχνικός τόπος μεγάλου μέρους του έργου και η πατρίδα των ηρώων του. Ταυτόχρονα υπήρξε διεθνής δημόσιος λειτουργός που με το έργο του υποστήριξε τους ταλαιπωρημένους από τον πόλεμο πρόσφυγες. Ο Κερκυραίος λογοτέχνης και ουμανιστής δεν είναι ιδιαίτερα γνωστός στη χώρα μας, παρότι τέσσερα βιβλία του έχουν κυκλοφορήσει στα ελληνικά. Το Σωματείο έχει αρκετή δουλειά στον τομέα αυτό και νομίζω ότι έχει αρχίσει να την κάνει με επιτυχία.

Η σημερινή ομιλία με τίτλο:

Ένας Νορβηγός ήρωας σε μια ελληνική τραγωδία

σχετίζεται με τους σκοπούς του σωματείου μια που αφορά σε έναν, προγενέστερο του Κοέν, κορυφαίο ανθρωπιστή και διεθνή δημόσιο λειτουργό.

Ο Φρίντγιοφ Νάνσεν (1861 -1930), προσωπικότητα παγκόσμιας εμβέλειας, που συνδέεται στενά με καθοριστικές στιγμές της νεώτερης ελληνικής ιστορίας δεν είναι ανάλογα γνωστός στην Ελλάδα. Μια αναζήτηση στον παγκόσμιο ιστό στα ελληνικά αποφέρει μεν 14.500 αποτελέσματα, με λίγες όμως ουσιαστικές πληροφορίες για το συγκεκριμένο πρόσωπο. Η ελληνική Wikipedia δεν έχει προς το παρόν λήμμα για το Νάνσεν κι οι περισσότερες ιστοσελίδες αναφέρονται στο ετήσιο ομώνυμο βραβείο που απονέμεται σε πρόσωπα ή οργανώσεις με εξαιρετική δράση υπέρ των προσφύγων, στις εντυπωσιακές περιπέτειες του μεγάλου αρκτικού εξερευνητή. Το 2011 ωστόσο κυκλοφόρησαν στα ελληνικά δυο βιβλία με πολλά χρόνια καθυστέρηση συστήνουν το Νάνσεν στην ελληνική κοινωνία, μια που δεν απευθύνονται μόνο στους ιστορικούς, που κατά τεκμήριο γνωρίζουν την διαδρομή και τη συνεισφορά του Νάνσεν, αλλά και στο ευρύ κοινό. Πρόκειται για το κύκνειο άσμα του αείμνηστου φίλου μου Χάρη Ψωμιάδη, μια ολοκληρωμένη μελέτη, στηριγμένη σε αρχειακές πηγές, για τη συνεισφορά του Νάνσεν στην αντιμετώπιση του ελληνικού προσφυγικού προβλήματος, όπως και για το βιβλίο της Νορβηγίδας ιστορικού Berit Tolleshaug, τον ευρηματικό τίτλο του οποίου δανείστηκα για τη σημερινή μου ομιλία.

Ένας, μόνο, δρόμος, στην περιοχή του Υμηττού, στην Αθήνα, έχει το όνομα του Νάνσεν. Στο google scholar η αναζήτηση στα ελληνικά δεν αποφέρει αποτέλεσμα. Η έρευνα στον κατάλογο της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος και στις Βιβλιοθήκες του ΕΚΠΑ ήταν σχεδόν το ίδιο αναποτελεσματική. Το μόνο από τα έντυπα που αξίζει αναφοράς είναι οι λόγοι του πρύτανη Σίμου Μενάρδου και του καθηγητή Α. Ανδρεάδη κατά την αναγόρευση του Νάνσεν (μαζί με τον Χ. Μοργκεντάου) σε επίτιμο διδάκτορα της Νομικής Σχολής του

Πανεπιστημίου Αθηνών, το 1925. Ωστόσο σε κάποια παλαιοβιβλιοπωλεία εντοπίζονται ακόμη αντίτυπα της μετάφρασης από τον Γ.Κ. Μωραϊτόπουλο του *Farthest North*, που εκδόθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1898, με τίτλο: *Τα απώτατα του βορρά. Νορβηγική εκδρομή εις πόλον 1893-1896*, υπό Φρίτσιοφ Νάνσεν. Μια που συζητάμε για βιβλία δεν μπορώ να μην αναφερθώ στην καταπληκτική πληροφορία (προέρχεται από το National Geographic) ότι ο Νάνσεν στο πρωτοποριακό σκάφος *Φραμ* (Εμπρός) που εμπνεύστηκε για τις εξερευνήσεις του στους πάγους του Αρκτικού ωκεανού, υπήρχε βιβλιοθήκη με 600 βιβλία.

Ανοίγοντας εδώ μια παρένθεση, πρέπει να ομολογήσω ότι η εικόνα του εξερευνητή Νάνσεν είναι πραγματικά συναρπαστική. Διαβάζοντας κανείς λεπτομέρειες από το ταξίδι του στον αρκτικό κύκλο αισθάνεται ότι χάνεται στις σελίδες μυθιστορήματος του Ιουλίου Βερν και κοιτώντας τη φωτογραφία του νεαρού Νάνσεν βλέπει έναν αληθινό Βίκινγκ που μοιάζει να ξεπήδησε μέσα από την πιο ρεαλιστική υπερπαραγωγή του Hollywood. Ο Νάνσεν υπήρξε ένας από τους σπουδαιότερους εξερευνητές όλων των εποχών. Το πέρασμα του από τη βόρεια πολική περιοχή, οι μελέτες του για τα θαλάσσια ρεύματα, η φροντίδα του να στηρίζει τη γνώση των ωκεανών σε επιστημονικά δεδομένα τον αναδεικνύουν ως ένα από τους σημαντικότερους επιστήμονες της εποχής. Η πλατειά μόρφωση και η προσήλωση του στις ανθρώπινες αξίες, του επέτρεψαν να συνειδητοποιήσει ότι η επιστήμη δεν αρκεί για να απαντήσει στα θεμελιώδη προβλήματα του ανθρώπου και να αφοσιωθεί στα ιδεώδη της ειρήνης, της δικαιοσύνης και του ανθρωπισμού.

Ο Νάνσεν αποτελεί αναμφισβήτητα μια ιδιαίτερη περίπτωση στην παγκόσμια ιστορία. Στρατευμένος στην υπηρεσία της πατρίδας του της Νορβηγίας και ταυτόχρονα πολίτης του κόσμου, ανέλαβε παράτολμες αποστολές, τόσο ως εξερευνητής όσο και ως διεθνής δημόσιος λειτουργός, επιζήτησε ευθύνες, πήρε πρωτοβουλίες και αγωνίστηκε για τους στόχους που επιδίωκε, με σύστημα, επιμονή και πείσμα. Πίσω από τον ανυποχώρητο υπερασπιστή των δικαιωμάτων των προσφύγων μπορεί κανείς να αναγνωρίσει τον γενναίο εξερευνητή που αναζήτησε το δρόμο προς το βόρειο πόλο.

Εντυπωσιακά πολυπράγμων αλλά ταυτόχρονα επιτυχημένος και αποτελεσματικός ο Νάνσεν υπήρξε: διακεκριμένος αθλητής (πρωταθλητής στο σκι και παγκόσμιος ρέκορντμαν στη παγοδρομία), πατέρας των αρκτικών εξερευνήσεων, λαμπρός επιστήμονας (στη ζωολογία και την ωκεανολογία) και εφευρέτης, εξάιρετος διπλωμάτης, αποτελεσματικός και αναγνωρισμένος διεθνής δημόσιος λειτουργός, βραβευμένος με το Νόμπελ ειρήνης. Ταυτόχρονα ήταν χαρισματικός συγγραφέας, ικανός φωτογράφος, περιζήτητος ομιλητής, γοητευτικός άνθρωπος.

Ο Φρίντσιοφ Νάνσεν, λοιπόν, ύπατος αρμοστής της Κοινωνίας των Εθνών για τους πρόσφυγες, βρέθηκε να διαδραματίζει ουσιαστικό ρόλο στα συγκλονιστικά γεγονότα που ακολούθησαν τη μικρασιατική καταστροφή και έφεραν τη μικρή Ελλάδα αντιμέτωπη με μια πρωτοφανή προσφυγική κρίση. Όταν στις 19 Σεπτεμβρίου 1922, μια μέρα πριν την ολοκλήρωση της θητείας του ως ύπατος αρμοστής για τους πρόσφυγες, ο Νάνσεν κλήθηκε να αναλάβει δράση στη διαδικασία ειρήνευσης μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας είχε ήδη στο ενεργητικό του βραχυχρόνιο αλλά εντυπωσιακής έκτασης ανθρωπιστικό έργο. Ο Νάνσεν διορίστηκε ύπατος αρμοστής της ΚτΕ τον Απρίλιο του 1920 και ανέλαβε το έργο το

επαναπατρισμού των «ξεχασμένων» αιχμαλώτων του μεγάλου πολέμου και των επιχειρήσεων των συμμάχων στη Ρωσία. Ο Νάνσεν χάρη στη φήμη, τα οργανωτικά και διαπραγματευτικά προσόντα του, κατόρθωσε να εξασφαλίσει τους αναγκαίους πόρους αλλά και τη συνεργασία κυβερνήσεων και ανθρωπιστικών οργανώσεων επιτυγχάνοντας εντυπωσιακά αποτελέσματα. Έτσι μέχρι την Άνοιξη του 1921, 155.000 περίπου κρατούμενοι από 25 διαφορετικές χώρες, μεταξύ των οποίων και 12.000 Έλληνες απομακρύνθηκαν από τη Ρωσία, ενώ 250.000 περίπου επέστρεψαν στα σπίτια τους στη Ρωσία.

Τον Αύγουστο του 1921 ο Νάνσεν ανέλαβε την αντιμετώπιση του προσφυγικού προβλήματος που δημιουργήθηκε από την επικράτηση των Μπολσεβίκων στη Ρωσία και τη μαζική έξοδο άνω του ενός εκατομμυρίου ανθρώπων από τη χώρα. Ο Νάνσεν κατάλαβε αμέσως ότι οι απάτριδες αυτοί πρόσφυγες δεν είχαν νομική υπόσταση και ως εκ τούτου δεν μπορούσαν να μετακινηθούν νόμιμα. Έτσι δημιουργήθηκε ένα ταξιδιωτικό έγγραφο, γνωστό ως «διαβατήριο Νάνσεν», το οποίο με τον καιρό έγινε αποδεκτό από 52 χώρες. Ανάμεσα στους κατόχους του περιζήτητου αυτού εγγράφου συγκαταλέγονται ο ζωγράφος Μάρκ Σαγκάλ η χορεύτρια Άννα Παύλοβα και οι συνθέτες Σεργέι Ραχμάνινοφ και Ιγκόρ Στραβίνσκυ.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει παρενθετικά να αναφερθούμε στο ανάλογο έργο του Αλμπέρ Κοέν που μπορούμε να εικάσουμε ότι εμπνεύστηκε από το Νάνσεν. Το 1946 ο Κοέν διορίζεται Υποδιευθυντής του Τμήματος Προστασίας Προσφύγων του Διεθνούς Οργανισμού για τους Πρόσφυγες και συντάσσει ένα ταξιδιωτικό έγγραφο («προσωρινό διαβατήριο») για τους πρόσφυγες και τους απάτριδες του πολέμου που έχει μόλις τελειώσει. Αυτό το έγγραφο - διαβατήριο το οποίο έλαβε επίσημη υπόσταση υπήρξε (όπως ο ίδιος δήλωσε) το σημαντικότερο έργο του Κερκυραίου ουμανιστή.

Ο Νάνσεν ανέλαβε και την επιχείρηση καταπολέμησης του μεγάλου ρωσικού λιμού 1921-1923, έχοντας όμως να αντιμετωπίσει την αντίδραση των μεγάλων δυνάμεων που θεωρούσαν ότι ο Λένιν τον χρησιμοποιούσε. Ο Νάνσεν αναγκάστηκε να στραφεί σε ιδιωτικούς οργανισμούς για την συγκέντρωση των αναγκών κεφαλαίων. Οι προσπάθειες του είχαν περιορισμένη επιτυχία. Παρόλα αυτά ο Νάνσεν και οι ιδιωτικές οργανώσεις δραστηριοποιήθηκαν για ένα χρόνο --την περίοδο έξαρσης του λιμού-- βοηθώντας ένα εκατομμύριο περίπου Σοβιετικούς.

Η μαζική έξοδος των ελληνικών πληθυσμών από τη Μικρά Ασία αμέσως μετά την ήττα του ελληνικού στρατού και την καταστροφή της Σμύρνης δημιούργησε ένα ακόμη προσφυγικό πρόβλημα στο οποίο θα έπρεπε να παρέμβει η ΚτΕ . Ο Νάνσεν παρουσιάστηκε πρόθυμος να αναμειχθεί ενεργά και μάλιστα όχι μόνο στη διαχείριση της βοήθειας αλλά και σε πολιτικό επίπεδο, παρέχοντας δηλαδή τις υπηρεσίες του για τον άμεσο τερματισμό των εχθροπραξιών μεταξύ των εμπολέμων. Με τους περιορισμένους πόρους που εξασφάλισε κατόρθωσε να προσφέρει βοήθεια σε δεκάδες χιλιάδες πρόσφυγες, στέλνοντας μεγάλες ποσότητες τροφής και ρουχισμού στα νησιά, την Κωνσταντινούπολη τη Θράκη. Επιπλέον οι πολυάριθμοι βοηθοί του αναμείχθηκαν ενεργά στην παροχή βοήθειας σε περιοχές της ηπειρωτικής Ελλάδας κυρίως στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη. Φρόντισε να αναληφθεί μέριμνα για την αντιμετώπιση των μολυσματικών ασθενειών από τις οποίες υπέφεραν πολλοί πρόσφυγες και εγκατέστησε απολυμαντικούς σταθμούς στην Κωνσταντινούπολη και

κατά μήκος του Έβρου, όπου περιθάλλονταν οι πρόσφυγες πριν περάσουν στο ελληνικό έδαφος. Οργάνωσε επίσης νοσοκομείο 50 κλινών στην Αλεξανδρούπολη και εγκατέστησε ομάδες αντιμετώπισης επιδημιών στα λιμάνια και τις πόλεις της Ελλάδας όπου είχε εξαπλωθεί ο τύφος.

Οι συνεχείς εκκλήσεις ενός διεθνούς λειτουργού με αδιαμφισβήτητο κύρος όπως ο Νάνσεν προς τις κυβερνήσεις και τη παγκόσμια κοινή γνώμη, ενίσχυσαν την πεποίθηση ότι το προσφυγικό πρόβλημα αποτελούσε κοινή ευθύνη και η ανθρωπιστική αρωγή ήταν σε μεγάλο βαθμό και πολιτική αναγκαιότητα. Ο Νάνσεν προγραμμάτισε οργάνωσε και χρηματοδότησε τη δημιουργία οικισμών για 15.000 πρόσφυγες στη Θράκη. Η επιτυχία αυτής της απόπειρας έκανε λίγο αργότερα την Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων να τους υιοθετήσει ως πρότυπα για τη δημιουργία παρόμοιων οικισμών σε ολόκληρη τη βόρεια Ελλάδα. Ο Νάνσεν, λόγω της προηγούμενης εμπειρίας του, αντιλήφθηκε, ότι οι φιλανθρωπικοί και κυβερνητικοί οργανισμοί δε θα μπορούσαν να παρέχουν βοήθεια στους πρόσφυγες επί μακρό χρονικό διάστημα. Έτσι εξαρχής ασχολήθηκε με το πώς θα μπορούσαν οι πρόσφυγες να γίνουν αυτόνομοι και για το λόγο αυτό ξεκίνησε πειραματικά την εγκατάσταση των προσφύγων σε άδειες εκτάσεις της δυτικής Θράκης. Για την επιτυχία του σχεδίου του θεώρησε ότι έπρεπε να επιδιώξει την απελευθέρωση των 100.000 ανδρών που κρατούνταν όμηροι στην Τουρκία. Ο προσφυγικός πληθυσμός αποτελούνταν κατά 75% από γυναίκες παιδιά και ηλικιωμένους, πράγμα που δυσκόλευε σε μεγάλο βαθμό την παραγωγική εγκατάσταση τους. Ο Νάνσεν έχοντας και την εξουσιοδότηση της ελληνικής κυβέρνησης αγωνίστηκε με το γνωστό του πείσμα για να πραγματοποιηθεί η ανταλλαγή των αιχμαλώτων πολέμου και αμάχων πριν τη τελική ειρηνευτική συνθήκη μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας, πράγμα που τελικά δεν έγινε εφικτό λόγω της αρνητικής στάσης της τουρκικής κυβέρνησης, η οποία επιθυμούσε συνολική λύση στις διαπραγματεύσεις της Λωζάννης. Μέσα από αυτή τη διαδικασία ο Νάνσεν επιβεβαίωσε την άποψη ότι δεν υπήρχε δρόμος επιστροφής των προσφύγων στις εστίες τους και άρα ήταν απαραίτητο να εγκατασταθούν στην Ελλάδα ώστε να επιβιώσουν και ταυτόχρονα αντιλήφθηκε ότι το θέμα των αιχμαλώτων δεν θα μπορούσε να λυθεί παρά μόνο στο πλαίσιο μιας ανταλλαγής πληθυσμών, λύση που και οι δύο χώρες είχαν κατ αρχήν αποδεχθεί.

Όλα τα θέματα που απεγνωσμένα προσπάθησε να επιλύσει ο Νάνσεν προς όφελος των προσφύγων έμεινα εκκρεμή. Οι προσπάθειες του και οι προτάσεις του όμως αποτέλεσαν χρήσιμο οδηγό για τις συζητήσεις στη Λωζάννη. Εκεί για πρώτη φορά στην ιστορία αποφασίστηκε **υποχρεωτική** ανταλλαγή πληθυσμών, απόφαση που θεωρήθηκε ότι αντιβαίνει σε θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα. Χρησιμοποιώντας σύγχρονη γλώσσα, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι ο υποχρεωτικός ξεριζωμός άνω των δυο εκατομμυρίων ανθρώπων δεν ήταν τίποτα λιγότερο από μια διεθνώς νομιμοποιημένη εθνοκάθαρση. Ήταν όμως μια απόφαση που απαντούσε στην πραγματικότητα και στην ήδη διαμορφωμένη και παγιωμένη κατάσταση. Δεν είναι παράξενο το γεγονός, ότι στη Λωζάννη όλοι οι αντιπρόσωποι καταδίκασαν έντονα την αρχή της υποχρεωτικής ανταλλαγής, την οποία ωστόσο υπέγραψαν, αρνούμενοι βέβαια την πατρότητα της.

Η αλήθεια είναι ότι η υποχρεωτική ανταλλαγή ήταν μονόδρομος και αυτό το γνώριζαν όλοι. Ωστόσο, όπως αναφέρει ο Ψωμιάδης, παρότι η ιδέα της υποχρεωτικής ανταλλαγής αναφέρεται σε δηλώσεις του Νάνσεν και υπάρχει σαφώς σε επιστολές του

Βενιζέλου η πατρότητα της ιδέας ανήκει στην τουρκική πλευρά που έκανε σαφές ότι συμφωνία θα μπορούσε να υπάρξει μόνο στη βάση μιας υποχρεωτικής ανταλλαγής πληθυσμών. Στη Λωζάννη, ο Νάνσεν είχε δώσει από την αρχή το μήνυμα: επειδή η εκδίωξη των Ελλήνων από τη Μικρά Ασία ήταν μη αναστρέψιμη, η μόνη λύση ήταν να περιληφθεί σε συνθήκη που θα προέβλεπε αντίστοιχα τη μεταφορά των μουσουλμάνων από την Ελλάδα στην Τουρκία, ώστε να γίνει δυνατή η παροχή στέγης και γης στον τεράστιο αριθμό προσφύγων που είχε κατακλύσει την Ελλάδα. Τα χρόνια που πέρασαν απέδειξαν νομίζω την αναγκαιότητα της επιλογής εκείνης. Η δημογραφική συρρίκνωση της ελληνικής μειονότητας Κωνσταντινούπολης -που εξαιρέθηκε της ανταλλαγής- δείχνει ότι η επιλογή του κοινωνικο-πολιτιστικού πλουραλισμού, ακόμη και αν υποθέσουμε ότι υπήρχε, δε θα ήταν βιώσιμη.

Σφοδρός αντίπαλος των πολεμικών συγκρούσεων διεθνώς, ο Νάνσεν ανέλαβε ηγετικό ρόλο στην προετοιμασία της πρώτης συνδιάσκεψης της ΚτΕ για τον αφοπλισμό και τα ζητήματα συλλογικής ασφάλειας. Η πρώτη επαφή του Νάνσεν με μια ξεκάθαρη πράξη διεθνούς επιθετικότητας αφορά στο περιστατικό που έφερε την Ελλάδα στα πρόθυρα μιας νέας πολεμικής σύρραξης, έναν μόλις χρόνο μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή και έναν μήνα αφότου υπογράφηκε η Συνθήκη της Λωζάννης. Στις 27 Αυγούστου του έτους αυτού, κι ενώ μία διεθνής επιτροπή εργαζόταν για την οριοθέτηση των συνόρων μεταξύ Ελλάδας και Αλβανίας, ο επικεφαλής της αποστολής, ο Ιταλός στρατηγός Τελίνι, δολοφονήθηκε μαζί με τέσσερις συνεργάτες του από ληστές στα όρια της ελληνικής επικράτειας. Η ελληνική κυβέρνηση ξεκίνησε αμέσως τη σχετική έρευνα αλλά, πριν προλάβει να εκθέσει επίσημα τα ευρήματά της, η Ιταλία παρουσίασε τελεσίγραφο, οι όροι του οποίου ήταν άκρως ταπεινωτικοί και δυσβάσταχτοι. Η Επαναστατική κυβέρνηση του στρατηγού Πλαστήρα δέχθηκε να τιμήσει τους νεκρούς με τον τόπο που ζήτησαν οι Ιταλοί όπως και να προσφέρει αρωγή στις οικογένειες των θυμάτων. Αρνήθηκε την ανάμειξη του Ιταλού στρατιωτικού ακολούθου στις ανακρίσεις και φυσικά την καταβολή της αυθαίρετης και εξωφρενικής αποζημίωσης των 50.000.000 λιρετών. Η Ελλάδα πρότεινε στην Ιταλία να αναθέσουν την επίλυση της διαφοράς στην Κοινωνία των Εθνών, ενώ ο υπουργός Εξωτερικών Αλεξανδρής διαβεβαίωνε τον Μουσολίνι με προσωπικό τηλεγράφημα ότι οι δολοφόνοι του στρατηγού δεν ήταν Έλληνες, αλλά ληστές αλβανικής καταγωγής.

Στις 31 Αυγούστου, η Πρεσβευτική Διάσκεψη κάλεσε με διακοίνωσή της την ελληνική κυβέρνηση να ενεργήσει με ταχύτητα ώστε να βρεθούν οι ένοχοι. Η Ελλάδα στην προσπάθειά της να επιδείξει καλή θέληση απάντησε ζητώντας από τη Διάσκεψη τη σύσταση ειδικής επιτροπής, που θα διεξήγε έρευνες για τον καταλογισμό των ευθυνών, όπως και την επέκταση των ανακρίσεων στο αλβανικό έδαφος. Η Ιταλία αρνήθηκε να χορηγήσει παράταση του χρόνου, ώστε να ολοκληρώσουν οι Έλληνες την έρευνά τους. Στις 31 Αυγούστου 1923, τρία θωρηκτά, δύο βαρέα και δύο ελαφρά καταδρομικά, έξι αντιτορπιλικά, τορπιλοβόλα και υποβρύχια του ιταλικού ναυτικού, στρέφονταν εναντίον της ελληνικής Κέρκυρας, με τελεσιγραφική απαίτηση προς τον νομάρχη Ευριπαίο άμεσης παράδοσης του νησιού. Δραματική ήταν η προσπάθεια του νομάρχη Πέτρου Ευριπαίου να αποτρέψει τον βομβαρδισμό, την απώλεια ανθρώπινων ζωών και την καταστροφή του νησιού. Ζήτησε προθεσμία για να επικοινωνήσει με την Αθήνα και τον υπουργό Εσωτερικών Γεώργιο Παπανδρέου, ενώ διαμαρτυρήθηκε ενώπιον των ιταλικών αρχών για την παραβίαση της, διεθνώς κατοχυρωμένης από το 1864, ουδετερότητας της Κέρκυρας. Εν αναμονή των οδηγιών από την ελληνική κυβέρνηση, ο Ευριπαίος δήλωνε στους Ιταλούς ότι

αρνείται να παραδώσει το νησί, αλλά και ότι δεν θα προέβαινε σε ένοπλη αντίσταση, γνωρίζοντας, άλλωστε, τη στρατιωτική αδυναμία της Κέρκυρας. Παρά την ειδοποίηση που έλαβαν ότι στα ανοχύρωτα φρούρια του νησιού ήταν πρόχειρα εγκατεστημένοι πρόσφυγες, οι Ιταλοί απάντησαν στην άρνηση του νομάρχη με πυρά που κράτησαν 25 λεπτά και που στοίχισαν τη ζωή σε 15 αμάχους και τραυμάτισαν άλλους 35, στην συντριπτική πλειονότητά τους πρόσφυγες από τη Μικρασία. Αμέσως μετά ιταλικές δυνάμεις κατοχής εγκαταστάθηκαν στην Κέρκυρα. και τα γύρω ελληνικά νησιά, ενώ ο Μουσολίνι (έχοντας την υποστήριξη των Γάλλων) εξηγούσε ότι αυτό δεν ήταν πράξη πολέμου αλλά ένα προσωρινό, ειρηνικό μέτρο.

Η ελληνική κυβέρνηση κατέφυγε στην ΚτΕ, η οποία συνεδρίαζε κατά την περίοδο εκείνη, αλλά οι ο αντιπρόσωπος της Ιταλίας αρνήθηκε την αρμοδιότητα του διεθνούς οργανισμού επιμένοντας ότι το θέμα έπρεπε να εξεταστεί από την Πρεσβευτική Συνδιάσκεψη. Οι διαμαρτυρίες κατά της ιταλικής πολιτικής που εκφράστηκαν στη Συνέλευση από τον Νάνσεν και τους συναδέλφους του από τη Σουηδία και τη Δανία, τους Μπράντινγκ και Τσάλε αντίστοιχα, ήταν σφοδρές. Παρότι δεν είχαν την υποστήριξη των κυβερνήσεών τους, οι Νάνσεν, Μπράντινγκ και Τσάλε έφτασαν να απειλήσουν ότι θα αποσύρονταν από τη Γενεύη, εφόσον η ΚτΕ δεν κατάφερνε να παρέμβει σε αυτήν την κρίση. Η Ιταλία κατηγορήσε τον Νάνσεν και τους άλλους δύο «ως προβοκάτορες, οι οποίοι [με τις πράξεις τους] ήλπιζαν να στείλουν τον βρετανικό στόλο στην Κέρκυρα». Μέσω της ανάληψης αποφασιστικής δράσης και επιμένοντας ότι το Συμβούλιο της ΚτΕ ήταν ικανό να αντιμετωπίσει αυτήν την ξεκάθαρη πράξη επιθετικότητας, οι εκπρόσωποι των μικρών Δυνάμεων στη Γενεύη, υπό την ηγεσία του Νάνσεν, κατάφεραν να διασώσουν την ΚτΕ από μια ολοκληρωτική καταστροφή στην πρώτη της επαφή με ένα διεθνές θερμό επεισόδιο. Στην πράξη όμως η ΚτΕ εμφάνισε τις μεγάλες αδυναμίες της καθώς με ανακούφιση εγκατέλειψε την υπόθεση στην κρίση της Πρεσβευτικής Διάσκεψης. Ο Νάνσεν, από το βήμα της Συνέλευσης της ΚτΕ, επιτέθηκε με σφοδρότητα τόσο στην Ιταλία όσο και στην Πρεσβευτική. Η Ελλάδα, είτε, εκπλήρωσε στο ακέραιο το καθήκον της παρότι ουδέποτε αποδείχθηκε η ενοχή της. Συνέχισε δε λέγοντας ότι το θέμα ήταν της αποκλειστικής αρμοδιότητας της ΚτΕ και η απόφαση της Πρεσβευτικής Διάσκεψης εντελώς αδικαιολόγητη. Όταν ο πρόεδρος της συνέλευσης των διέκοψε λέγοντας του ότι ήταν εκτός θέματος ο Νάνσεν εκνευρισμένος του απάντησε: «Θα μπορούσα να πω περισσότερα, αλλά όχι λιγότερα αφού δεν μου το επιτρέπει η συνείδηση μου» και κάθισε στο έδρανό του καταχειροκροτούμενος.

Η κατάληψη της Κέρκυρας ήταν θέμα που απειλούσε τη διεθνή ειρήνη και γι' αυτό ανήκε αποκλειστικά στην αρμοδιότητα της ΚτΕ, ενώ η Διάσκεψη ως διάδικος στην υπόθεση της δολοφονίας δεν είχε δικαίωμα να παίζει και το ρόλο του δικαστή. Η άστοχη ελληνική παραδοχή της ανάμειξης της Διάσκεψης στην υπόθεση αυτή αχρήστευσε την προσφυγή στην ΚτΕ, καθώς μάλιστα ο Μουσολίνι, επωφελούμενος από τη διαλλακτικότητα της Ελλάδος, υποστήριζε ότι η Διάσκεψη και όχι η ΚτΕ (όπου η ψήφος των μικρών χωρών μπορούσε να βλάψει τα συμφέροντά του) ήταν αρμόδια για να επιλύσει τη διαφορά ανάμεσα στις δύο χώρες. Στις 8 Σεπτεμβρίου, η Διάσκεψη ανακοίνωσε στην Ελλάδα ότι έπρεπε περίπου να δεχθεί τους ιταλικούς όρους. Η Ελλάδα συμμορφώθηκε και κατέβαλε το υπέρογκο ποσό των 50 εκ. λιρετών. Αν σκεφτεί κανείς ότι το ποσό αυτό αντιστοιχούσε με 500.000 λίρες Αγγλίας και ότι η Ελλάδα με πολλούς κόπους εξασφάλισε από την Τράπεζα της Αγγλίας δάνειο 750.000 λιρών για να αντιμετωπίσει με προσωρινά μέτρα τις ανάγκες

των προσφύγων, θα αντιληφθεί τις επιπτώσεις μιας τέτοιας αποζημίωσης στον κρατικό προϋπολογισμό. Τελικά στις 27 Σεπτεμβρίου 1923 τα ιταλικά στρατεύματα αποχώρησαν από την Κέρκυρα κάτω από τις αποδοκimasίες του πληθυσμού του νησιού.

Μετά τη Λωζάννη ο Νάνσεν συνέχισε να εργάζεται για τη διαμόρφωση ενός γενικού σχεδίου για την αποκατάσταση των προσφύγων. Συνέβαλε με τις ιδέες και τις ενέργειες του στην ίδρυση της Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων και την χορήγηση του προσφυγικού δανείου που διαχειρίστηκε η διεθνής αυτή επιτροπή, η οποία συνέδεσε το όνομα της με την εγκατάσταση των Μικρασιατών προσφύγων στην Ελλάδα. Μετά το 1925 ο Νάνσεν αφιέρωσε όλες του τις δυνάμεις στην περίθαλψη και αποκατάσταση των Αρμενίων προσφύγων διευκολύνοντας με κάθε τρόπο την εγκατάστασή τους στην «εθνική εστία» της Σοβιετικής Δημοκρατίας της Αρμενίας. Απογοητευμένος από την απροθυμία της διεθνούς κοινότητας να υποστηρίξει τους Αρμένιους πρόσφυγες επέστρεψε στη Νορβηγία και στις 13 Μαΐου 1930, άφησε την τελευταία του πνοή στην κατοικία του κοντά στο Όσλο, που είχε το όνομα «Πολχέντα» δηλαδή «πολικά ύψη».

Η γιγαντιαία μορφή του Νάνσεν, ως ακάματου και συνεπή υπερασπιστή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αποτέλεσε πρότυπο του ρόλου της κοινωνίας των πολιτών στη διεθνή πολιτική σκηνή. Η Ελλάδα οφείλει ευγνωμοσύνη στον μεγάλο αυτόν ανθρωπιστή για τη σθεναρή υποστήριξη των ανθρώπων της, που βρέθηκαν στη δίνη μιας πρωτόγνωρης καταστροφής.